

Björn Hellström
KTH Arkitekturskolan

PM

Nio punkter om lokalsamhällets konkreta behov

Att bygga handlingsutrymmen för ökad självförsörjning: mobilisering för tillgänglighet, välbefinnande och hälsa

Denna promemoria redogör för några centrala erfarenheter i Vinnovaprojektet Duvedmodellen vad gäller lokalsamhällets konkreta behov av insatser som främjar en långsiktig utveckling. Duvedmodellens aktörer har under perioden september 2020 – augusti 2022 genomfört ett tjugotal delprojekt inom ramen för de fem arbetspaketen AP0 Styrning genom lokal samverkan | AP1 Boende | AP2 Försörjning | AP3 Livsmiljö | AP4 Digitalisering.

Delprojektens resultat redovisas inte i detta dokument utan fokus ligger på omställningsbehov på samhällsnivå. Omställningsbehoven utgår från användarperspektiv och hur dessa kan stödjas genom samordnande nätverk med myndighetsutövande aktörer – kommun, region, länsstyrelse med flera.

Tillåtande kultur och värderingar är en central dimension i Duvedmodellen. Idag värdesätts och mäts livskvalitet på landsbygden till stor del utifrån urbana normer och livsstilsmönster. Detta skapar barriärer i form av missnöjesyttringar och utanförskap. Det urbana normsystemet riskerar också påverka beslutsfattarens prioriteringar. Duvedmodellen utgår från att på mikronivå precisera lokala livskvaliteter utifrån kvalitativa bedömningsgrunder, specifika för en plats. Duvedmodellen bidrar även till en policydrivande processutveckling på makronivå med målet att skapa förändring ur ett normbärande perspektiv. Ett syfte är att reformera inrotade regler och värderingar som riktninggivare för landsbygdsutveckling grundat på social resiliens på systemnivå.

Nio punkter

1. HÄLSA OCH VÄLBEFINNANDE. En central erfarenhet handlar om hälsa och välbefinnande. Denna fråga har vuxit senaste åren. SKR *Uppdrag psykisk hälsa* skriver:

”Psykisk hälsa påverkar och påverkas av samhällets alla delar. SKR har därför tagit initiativ till en Kraftsamling för psykisk hälsa, som fungerar som en samlade arena för ett långsiktigt utvecklingsarbete för en bättre psykisk hälsa” [[Kraftsamling för psykisk hälsa | SKR](#)]

Det handlar om att inom ramen för samhällsbyggnadsprocessen mobilisera för människors hållbara välbefinnande och psykiska hälsa. Flera rapporter inom Duvedmodellen vittnar om betydelsen av att sätta bybors upplevelser, känslor och kunskap i fokus för att förstå vad som värdesätts. Viktiga indikatorer är sociala relationer, subjektivt välbefinnande och socialt kapital. Välbefinnande förutsätter tillgång till vitala samhällsfunktioner, exempelvis service, boende och kultur. Utgångspunkten är att planera och bygga dessa funktioner med hänsyn till sociala konsekvenser, delaktighet och handlingsutrymmen.

2. ROBUSTET. Tre centrala begrepp i Vinnova-ansökan för Steg 2 var *lokalsamhälle*, *självförsörjning* och *resiliens*. Ansökans ledmotiv handlar om betydelsen av "hur ett lokalsamhälle kan utvecklas hållbart, som även visar vägen för resiliens och nya former av livsmiljöer i våra städer". De lärdomar vi idag kan dra från pandemin och det pågående kriget i Ukraina är ett betydande ökat behov av självförsörjning för att skapa resilienta lokalsamhällen som ska stå emot yttre påverkan.

Huvudslutsatsen i rapporten *Lokala cirkulära matsystem utifrån lokalsamhällesperspektiv – exemplet Duved* [Frida Franzén, Tyréns] är att lokalsamhällen ska sträva mot ökad självförsörjning som viktig väg mot ökad resiliens. Detta förutsätter stöd för att bygga regionala nätverk och stöd till lokala specialiseringar inom vissa områden.

3. KOMPETENSFÖRSÖRJNING. En fråga i fokus under Steg 2 var behovet av lokal kompetensförsörjning. Många saknar behörighet till högre utbildning och kompetensbristen leder till svårigheter att fylla de lokala arbetsmarknadsbehoven. Regionen är en central aktör som kan stödja lokala insatser och även erbjuda nätverk inom industri och akademi.

Två kurser inom högre utbildning genomfördes under Steg 2. Umeå Arkitekturskola genomförde kursen *The rural village as a catalyst for future societies*. KTH Arkitekturskola genomförde kursen *Cirkulära Duved Bostadsstudion* med särskilt fokus på återbruk.

Ett syfte med kurserna var att studera möjligheterna att bedriva högre utbildning på landsbygden, under konceptet "Ett universitet utan campus". Den kunskapsproduktion som kurserna genererat har varit berikande för studenter och lärare. Kurserna har även engagerat kommunala tjänstepersoner, politiker, civilsamhällesorganisationer och lokalbefolkningen. Dessa kurser öppnar upp för nya typer av kunskapsgeografier, kunskapsproduktioner som är avhängiga lokala och regionala förutsättningar. På sikt bäddar detta för så kallad "breddad rekrytering" (Universitetkanslerämbetet), av nya grupper studenter som fram till nu inte lockats av städernas campusmiljöer. Det här gäller inte bara högre utbildning utan även yrkes- och gymnasieutbildning. Man kan skönja ett paradigmskifte i den meningen att utbildningen bedrivs mer geografiskt utspridd över landet, och att lärosäten producerar ny kunskap som en effekt av den geografiska omställningen.

4. SOCIALA INVESTERINGAR. En viktig erfarenhet är att lokalsamhällen i ökad grad efterfrågar socialt inriktade investeringar. I november 2021 beviljade Kommuninvest (kommunsektorns största kreditgivare) ett lån på 70 miljoner kronor för social hållbarhet till det kommunala bostadsbolaget Årehus AB via utlysningen *Sociala obligationer*. Lånet går till en förskola med 8–10 avdelningar i Duved. Lånet bygger på en indikatormodell med fokus på barns hälsa, livsmiljö och sociala hållbarhet. Dessa indikatorer används för att följa upp och styra förskolans och det omgivande lokalsamhällets utveckling över tid. På global nivå tar indikatorerna avstamp i Agenda 2030 och de globala målen för hållbar utveckling. Modellen fungerar dels som operativt stöd i den kommunala planeringen, dels som modell för framtida offentliga insatser.

Strategiska investeringar i långsiktiga sociala värden har hittills främst skett i socialt utsatta områden men Duvedmodellens undersökningar visar att behovet är betydande på landsbygden i stort. De kommuner som tagit del av projektets resultat efterfrågar kompetensstöd för att utveckla och använda verktyg i form av sociala obligationer, sociala utfallskontrakt, sociala investeringsfonder, sociala klausuler, etcetera.

5. PRISRIMLIGA BOSTÄDER & VÄLFÄRD. Erfarenheterna från Steg 2 visar att det i dagsläget är mycket svårt att bygga prisrimliga bostäder på landsbygden (definitionen av prisrimliga bostäder: bostäder som har prisnivåer som kan efterfrågas av hushåll utan att inkomsten efter boendekostnader understiger nivån för baskonsumtionen). De främsta orsakerna är byggkostnaderna (arbete, material, mark). De etablerade bankerna vänder sig endast till större fastighetsbolag och investerare. Utmaningen ligger i att engagera kreditinstitut som arbetar med mellanskiktet, det vill säga i byar och tätorter. Tommy Lenberg – VD Föreningen Byggherrarna med cirka 110 byggföretag inom offentlig och privat sektor – säger att det idag inte finns någon bostadsbyggare i Sverige som investerar och utvecklar bostäder på landsbygden på grund av för stora risker. Sveriges Allmännyttan bekräftar denna realitet.

En förutsättning för att kunna bygga bostäder på landsbygden är att utgå från andra lokala behov, exempelvis tillgång till skola, social service, kulturutbud och tillgänglighet (väg- & järnvägsnät, mobilitet, digital infrastruktur). Det finns en samstämmighet bland kommunala och privata aktörer (kommuner, bostadsbolag, civilsamhällesorganisationer, m.fl.) att det går att bygga bostäder på landsbygden, där priserna ligger något högre än definitionen av prisrimliga bostäder. En grundläggande fråga för ett lokalsamhälles utveckling är: Hur kan attraktiviteten att bo på landsbygden stimuleras, och – som en effekt – förstärka efterfrågan? För att lyckas med ökad attraktivitet som incitament fordras en bred projektorganisation med företrädare från kommunen, regionen, länsstyrelsen, bostadsbolag, civilsamhällesorganisationer och ett nationellt nätverk med expertis (i synnerhet med omvärldskunskap).

6. KULTUR. En väsentlig erfarenhet gäller kulturens inverkan i ett lokalsamhälle. Vid de bymöten som drevs i Duved var det många bybor som lyfte frågan om kulturen som drivkraft för gemenskap och identitet. Frågan gäller: Hur kan ett lokalsamhälle utvecklas på ett sätt som kan definieras som hållbart där sociala och kulturella processer stöds av den byggda miljön? Hur får kulturen ”ta plats”?

Det som efterfrågas är till exempel att få tillgång till kommunala gemensamhetslokaler för musik och dans, tillgång till biblioteket för kulturcirklar osv. Även kulturhistoriskt värdefulla byggnader och platser är viktiga för lokalsamhällets identitet. Vid bymötena förmedlades en önskan att kunna ta initiativ, få driva frågor och skapa ett utbud av exempelvis barnaktiviteter, kultursatsningar och stöd för läsläsning. Många upplever att de saknade förutsättningar och rådighet att åstadkomma detta. Man menade att det behövs en dialog mellan bybor och kommunen, vilket förutsätter ett gemensamt forum som möjliggör samtal om målkonflikter. En slutsats är att det behövs samverkansformer mellan bybor och kommunala företrädare för att skapa dessa förutsättningar. Även regionen och länsstyrelsen är centrala parter i arbetet med lokal kulturutveckling, exempelvis via styrdokument såsom Regional utvecklingsstrategi (RUS), Landsbygdsprogram och Kulturmiljöprogram.

7. MOBILITET. Under Steg 2 har frågan om mobilitet haft låg prioritet. Men under denna period har projektledningen erfarit en stor efterfrågan på infrastrukturella insatser som gör att människor på landsbygden kan förflytta sig dit de vill nå. Mobilitet har i den meningen en konkret koppling till tillgänglighetsaspekter. En central fråga, som enligt VTI är skvalt utforskad, är bilberoende. Frågan gäller: Hur kan man minska bilberoendet på landsbygden? Mobilitet är en demokratifråga, i synnerhet för att många på landsbygden saknar körkort.

8. LANDSBYGDEN SOM MODELL. En central erfarenhet gäller Duvedmodellens hypotes om att landsbygden kan fungera som modell för staden. Denna hypotes fanns formulerad i ansökan för

Steg 2, och har stärkts under projektets gång. Detta har sin grund i lokalsamhällets storlek och skala, vana att driva horisontellt samarbete, självorganisering mellan direkt berörda aktörer och inarbetade rutiner för ideella insatser för det allmännas bästa. Sammantaget utgör detta grunden för nätverksbaserad samhällsbyggnadsstyrning (governance), se punkt 9. Landsbygden kan på så sätt visa vägen för hur man bygger ett robust lokalsamhälle, grundat i lokalt medborgarinflytande, som modell även för staden. De platsanalyser som genomförts under Steg 2 visar att flera offentliga anläggningar som etablerats i Duved till stor del åstadkommit av lokalbefolkningen, främst via Duved Byförening, exempelvis idrottshallen. [[Duved tycker om dig | Facebook](#)]

9. NÄTVERKSSTYRNING. Ytterligare en viktig erfarenhet gäller frågan om att bygga människors handlingsutrymmen för aktivt engagemang och inflytande i den lokala samhällsbyggnadsprocessen (bottom-up), se punkt 8. Nätverksstyrning handlar om att stödja initiativ genom att lokala aktörer medges rådighet över ortens utveckling, samtidigt som myndighetsutövande aktörer bistår med stöd i form av samordnande nätverk. Syftet är att skapa en organisationskultur där styrningen av lokala utmaningar sker i samskapande dialog mellan lokalsamhällets aktörer och samordnande nätverk. I detta ingår att säkerställa att lokala satsningar förankras inom ramen för relevanta styrdokument (exempelvis detaljplaner, hållbarhetsprogram, handlingsplaner). Nätverksstyrningen är grundad i en horisontell beslutsnivå där beslutsfattandet till viss del är decentraliserat till lokala aktörer samtidigt som myndighetsutövande aktörer ansvarar för vertikala beslutsnivåer inom ramen för respektives formella uppdrag.

En i högsta grad påtaglig erfarenhet gäller behovet av ett utvecklat samarbete mellan kommuner, regioner och länsstyrelser. Det är svårt för små kommuner att ha den kompetens som fordras, exempelvis i komplexa planärenden som tidigare inte prövats. Det handlar om att få stöd med hur lagar och regler ska hanteras och tolkas. De små kommunerna behöver dels få regionens stöd, dels omvärldsstöd för att tillgodogöra sig erfarenheter av hur andra kommuner arbetar. Bedömningen är därför att många mindre kommuner har behov av samverkansarenor och stöd i samhällsbyggnadsprocessen på såväl mellankommunal som på läns- och riksnivå. Även om samarbetet mellan kommuner, regioner och länsstyrelser ser olika ut runt om i landet så är den generella bedömningen att det finns ett väldigt stort behov av gemensamma arenor. I rapporten *Regional utveckling – regionernas erbjudanden och länsstyrelsernas roll* skriver man:

”Landsbygdsutveckling är ett område där det finns överlappande uppgifter och där ansvarsfördelningen mellan regionerna och länsstyrelserna inte är helt tydlig.” [Regional utveckling, Statskontoret 2021, sid. 110]

En ytterligare central fråga gäller samordningen av styrdokument som de olika myndighetsaktörerna ansvarar för (t.ex. översiktsplan, regional utvecklingsstrategi, landsbygdsprogram). Många kommuner och regioner säger sig uppleva en ”styrdokumentträngsel” i den meningen att det är svårt att ha kontroll över hur dokumenten ska tolkas och om deras inbördes villkor. Därför är det viktigt att verka för att bistå lokala utvecklingsinsatser med stöd av nationella styrdokument. Ett exempel är *Nationell strategi för hållbar regional utveckling 2021–2030* (Regeringens skrivelse, 2020/21:133). I skrivelsen finns följande fyra strategiska områden preciserade, vilka i högsta grad är giltiga för Duvedmodellens insatsområden:

1. *”Likvärdiga möjligheter till boende, arbete och välfärd i hela landet”*
2. *”Kompetensförsörjning och kompetensutveckling i hela landet”*

3. *"Innovation och förnyelse samt entreprenörskap och företagande i hela landet"*
4. *"Tillgänglighet i hela landet genom digital kommunikation och transportsystemet"*

Man kan förutsätta att komplexa lokalsamhällesutmaningar fordrar breda samarbeten och lösningar som utgår från ett brukar- och behovsperspektiv. Ingen enskild aktör, inte heller ett enskilt kommunalt styre, kan lösa utmaningar på egen hand. Lösningen förutsätter en organisation som representerar en sektors-, kunskaps- och behovsövergripande konstellation av aktörer, det vill säga *nätverksstyrning*.

Björn Hellström

Adj. professor, docent KTH Arkitekturskolan

Projektledare Duvedmodellen